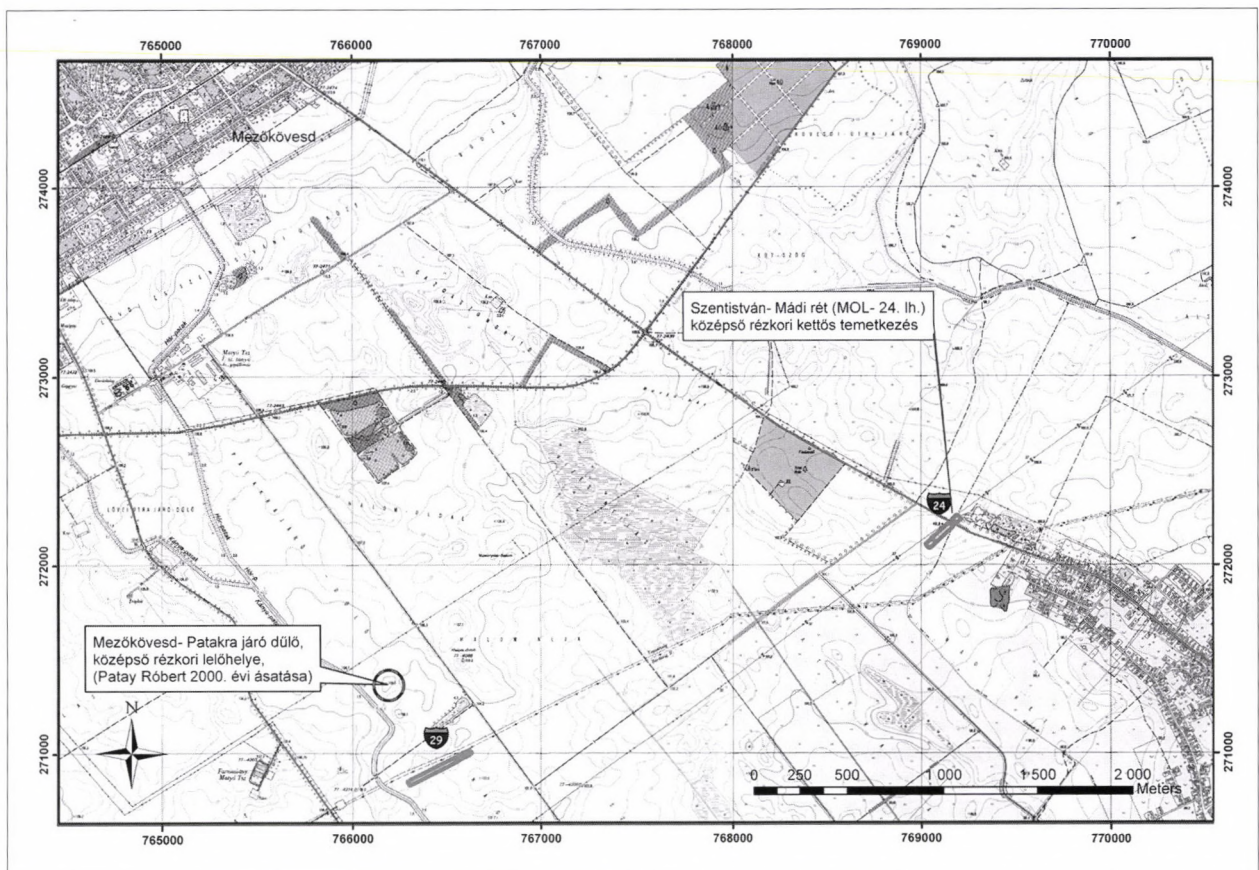

Selján Éva–Veres János

KÖZÉPSŐ RÉZKORI TÖBBSZÖRÖS TEMETKEZÉS SZENTISTVÁN-MÁDI RÉTRŐL

2005–2006-ban a Tiszapalkonya-Százhalombatta közötti MOL terméktávvezeték építés során 32 régészeti lelőhelyen végeztek megelőző feltárást a Herman Ottó Múzeum munkatársai Dél-Borsodban. A fenti kutatási területen belül kiemelkedő fontosságú Szentistván-Mádi-rét (MOL-24. lh.) lelőhely, ahol egy szarmata és Árpád-kori temetőt, néhány kora bronzkori hulladékgyűjtőt, valamint egy középső rézkori (bodrogkeresztúri kultúra) kettős temetkezést tártunk fel. A

kettős temetkezés gazdag kerámia, kőeszköz mellékletén és sajátos – a középső rézkor korai szakaszára jellemző – rítusán túl azért nagy jelentőségű, mert hozzávetőlegesen 2 km távolságra fekszik (1. kép) a hasonló leletanyagú, már publikált Mezőkövesd, Patakra járó-dűlő temetőtől (PATAY R. 2004).¹ A továbbiakban a szentistváni többszörös temetkezés ismertetése mellett, a leletanyag vizsgálata alapján meghatározzuk annak kulturális–kronológiai besorolását.

1. kép Szentistván-Mádi rét (MOL-24. lh.) és Patakra járó-dűlő középső rézkori lelőhelyei

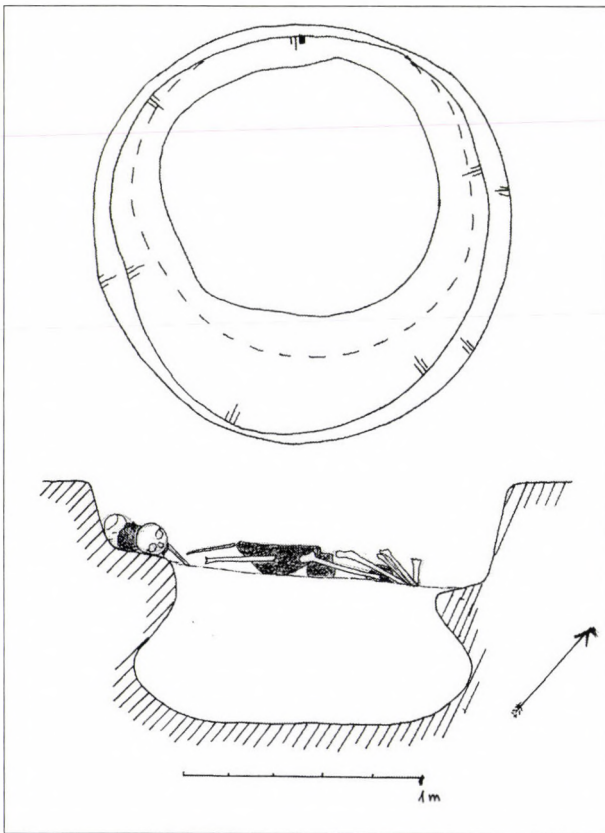
Fig. 1. Middle Copper Age sites at Szentistván-Mád field (MOL-24th site) and Mezőkövesd Patakra járó-dűlő

A temetkezés ismertetése

25. sír (S11. obj.)

A sírgödör kerek, átmérője 200 cm, kissé szélesedik. A két rossz megtartású, zsugorított helyzetű hiányos csontváz a mellékletekkel együtt 50 cm mélységben helyezkedett el. A sír betöltése fekete, alul agyagszemcsés humusz. Bontása során a betöltésből kerámia és emberi csont töredékei kerültek elő. A sír felszedése után a temetkezés alatt egy szűkebb szájú gödör feltjtát figyeltük meg. A gödör a sír aljától kezdve széles gyűrűs peremmel indul (átm: 110 cm), oldalfala erősen öblösödik (a legnagyobb szélessége 140 cm), alja egyenes. Mélysége: 104 cm (2. kép). A gödör leletanyagot nem tartalmazott.

1. sz. csontváz: DNy–ÉK-i tájolású nő, adultus (25–35 év közötti).² Bal karját felemelték vállmagasságba, könyökét behajlították, mintha kezét a tarkója alá tenné. Kézcsontjai hiányoznak, a csuklójánál egy tejesköcsög alakú edényt helyeztek el (4. sz. melléklet), mely utólag rádőlt a koponyára. Jobb karja a váz jobb oldalán kinyújtva, szintén vállmagasságba felemelve

2. kép Szentistván-Mádi rét, S11 objektum (25. sír) felszín- és metszetrajza

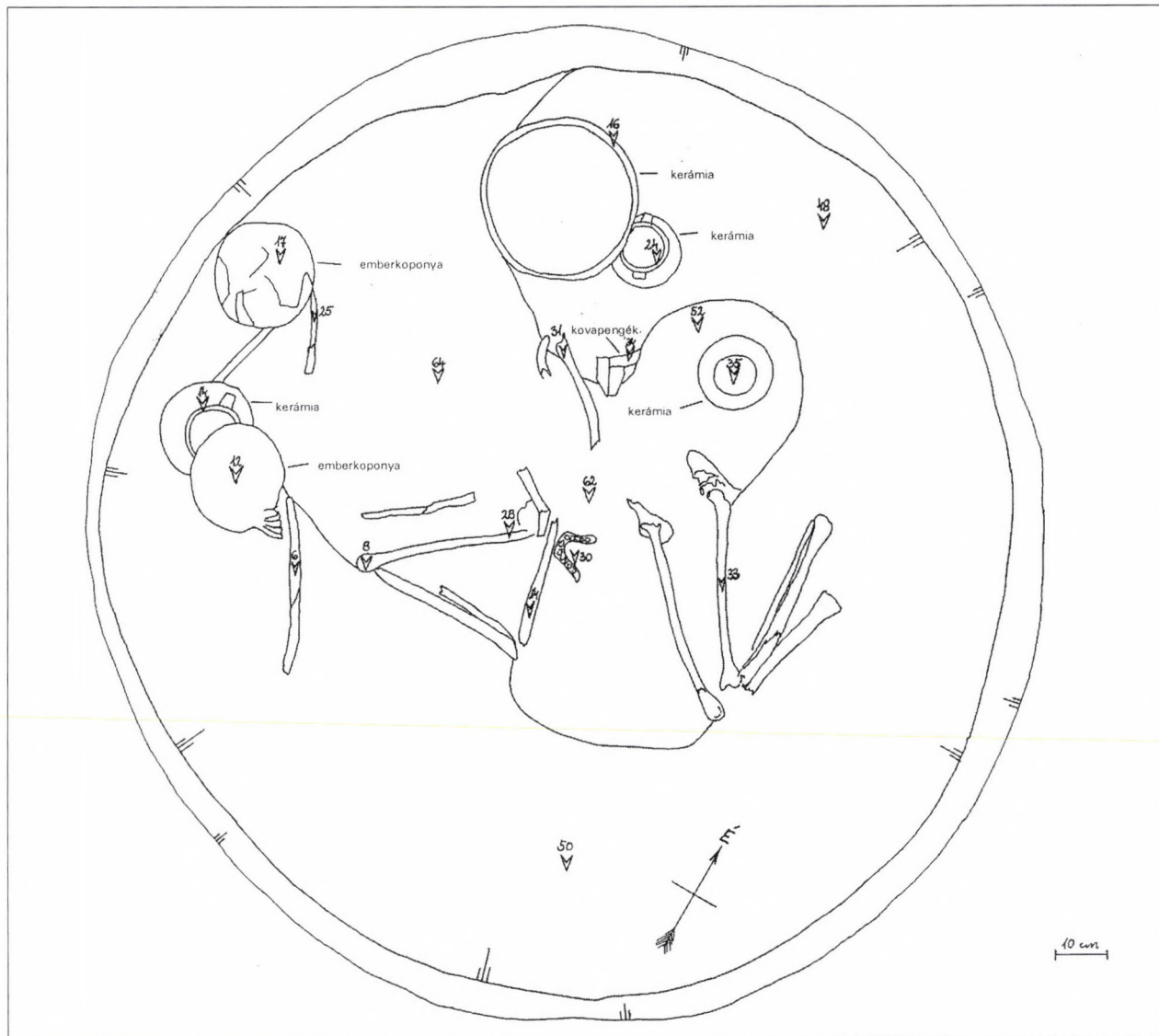
Fig. 2. Szentistván-Mád field, surface and section drawing of object S11 (grave no. 25)

feküdt, de az alkar és a kézfej hiányzik. A csigolyákból és a bordakosárból mindössze néhány alig felismerhető töredék maradt, főként másodlagos helyzetben. Hasonló a helyzet a bal oldali medencelapáttal és a bal lábszárcsontokkal, melyek magasabban fekvő részeit a mélyszántás megsemmisítette. A jobb térdet a jobb könyökig felhúzták, a lábszár behajlítva a combcsonttal hegyes szöget zár be. A bal combcsont a törzsre merőleges. A két lábfej, valamint a bal lábszár térdtől lefelé hiányzik (3. kép).

2. sz. csontváz: Ny–K-i tájolású férfi, adultus (35–40 év közötti). Válla egy vonalba esett az előző csontváz csípőjével. Szintén jobb oldalra fordított, enyhén zsugorított helyzetben temették el. Koponyája másodlagos helyzetben, a sírgödör Ny-i feléből került elő, az 1. csontváz bal karja fölül, míg az állkapocs az 1. váz bal combcsontja alól. A vállöv csontjai szinte teljesen hiányoznak, mindössze a bal oldali lapockacsont perem része maradt meg. Teljesen hiányoznak a törzs csontjai, a csigolyák és a bordák, illetve a medence, melynek szintén csak egy kis töredéke maradt meg a jobb combcsont fölött. A jobb humerus a törzssel hegyes szöget zár be, vele párhuzamos a bal humerus is, melyet így valószínűleg a mellkasra helyeztek. Az alkarok elvesztek, így helyzetükre nem tudunk következtetni. A combcsontok a törzssel tompaszöget zárnak be, a lábszárakat viszont mindkét esetben egészen a medencéig felhúzták. A lábfejek hiányoznak (3. kép). Valószínűleg a vázhoz tartozott az a kőeszköz-készlet (5. sz. melléklet), melyet szorosan a bal karsont mellé helyeztek, valamint a has tájékán két-tétört, szájjal lefelé elhelyezett, hiányos, tejesköcsög alakú edény (1. sz. melléklet).

3. sz. csontváz (?): a csontok antropológiai vizsgálata során a két viszonylag ép koponyán kívül egy harmadik koponya nyakszirt csontjának töredéke is előkerült, mely nyilvánvalóan egy harmadik egyénhez tartozhatott. Figyelembe véve a betöltésből származó hosszúcsont-töredéket is, számba kell vennünk annak a lehetőségét, hogy esetleg egy harmadik, magasabban fekvő váz is tartozott a temetkezéshez. Ebben az esetben nem zárható ki, hogy a néhány centiméterrel szintén magasabban fekvő tejesköcsög alakú edény és behúzott peremű tál (2. 3. sz. melléklet) – melyek némileg magasabban feküdtek a 2. sz. csontváztól – valójában a 3. sz. váz mellékletei lehettek. Mivel a két feltárt csontváz magasban fekvő részei teljesen megsemmisültek, nyilvánvaló, hogy az ennél is magasabban fekvő harmadik csontváz – ha volt ilyen –, szintén megsemmisült, illetve csak mélyebben fekvő részei maradtak meg.³

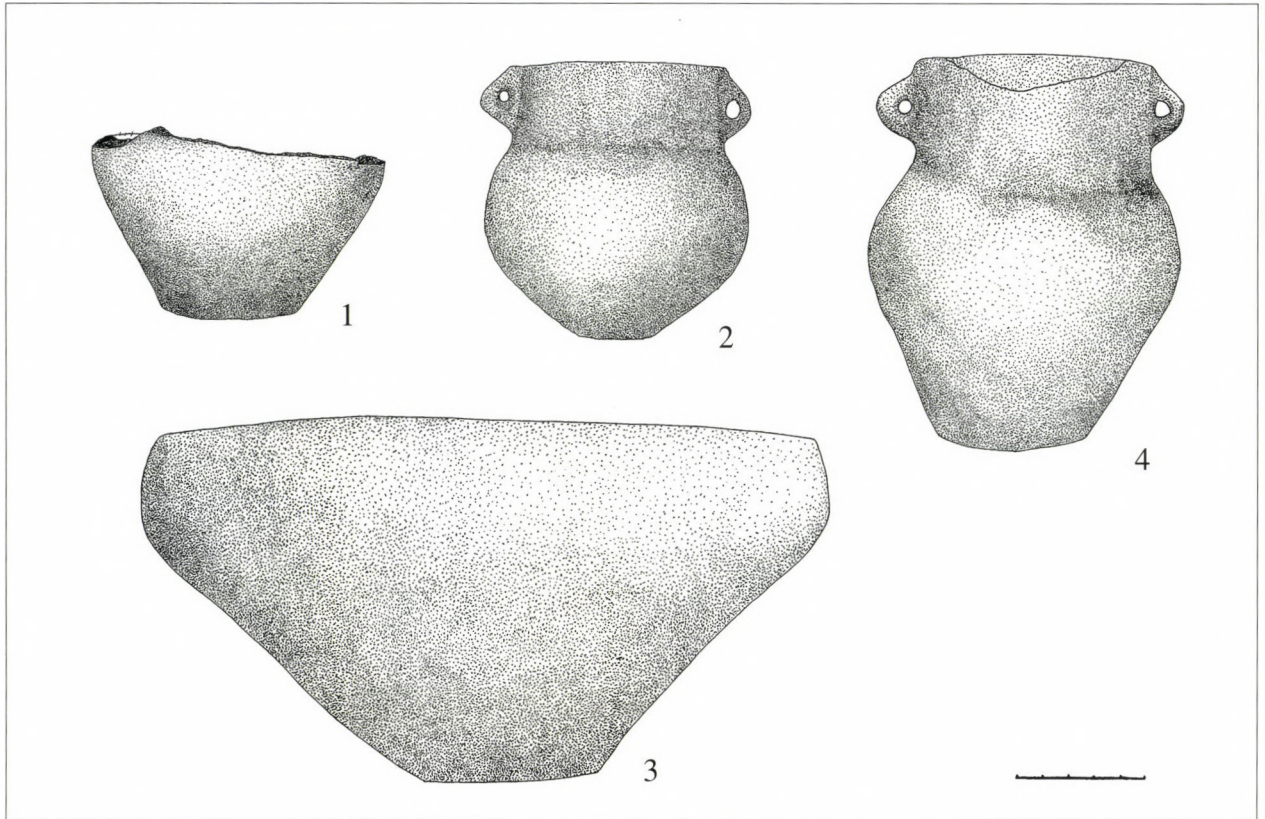
Mellékletek: 1. Szürke színű, kavicssal és homokkal soványított, kézzel formált, díszítetlen edény kónikus aljtöredéke, valószínűleg tejesköcsög alakú

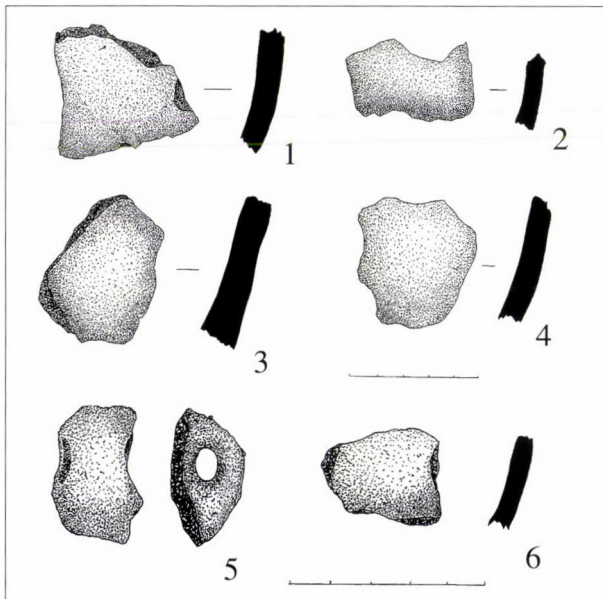
3. kép Szentistván–Mádi rét, középső rézkori kettős temetkezés
Fig. 3. Szentistván–Mád field, double grave from the Middle Copper Age

edényhez tartozott. (4. kép 1). Törött állapotban helyezték a sírba, mivel sem a betöltésből, sem a csontvázak környékéről nem került elő több töredéke. Fejjel lefelé leborítva helyezkedett el a sír É-i oldalán, a 2. sz. váz háta mögött, a csipő vonalában. Pá.: 12 cm, Fá.: 6 cm, M.: 8 cm. 2. Világos szürke színű, apró kavicsal és homokkal soványított, kézzel formált, egyenes peremű, két füffel ellátott, rövid, hengeres nyakú, gömbölyű hasú, kónikus aljú, díszítetlen *tejesköcsög alakú edény*. Az enyhén hegyesedő fülek közvetlenül a perem alatt indulnak (4. kép 2). A sír É-i oldalán, a 2. sz. csontváz vállövével egy vonalban, a 3. sz. melléklet mellett, attól kissé mélyebben helyezkedett el. Pá.: 11 cm, Fá.: 4.5 cm, M.: 13.8 cm.

3. Sötétszürke színű, kavicsal és homokkal soványított, enyhén behúzott peremű, nagy méretű, díszítetlen, ép *kónikus tál* (4. kép 3). A sír É-i oldalán, a 2. sz. váz koponyájának magasságában került elő. Pá.: 28 cm, Fá.: 8 cm, M.: 13 cm. 4. Szürke színű, kavicsos soványítású, kézzel formált, hengeres nyakú, a perem alatt egymással szemben elhelyezkedő, enyhén hegyesedő fülekkel ellátott, ívelt vállú, kónikus aljú, közepes méretű, díszítetlen, ép *tejesköcsög alakú edény* (4. kép 4). Az 1. sz. csontváz koponyájának É-i oldalán feküdt, enyhén a koponya alá dőlve. Pá.: 13 cm, Fá.: 5 cm, M.: 23 cm. 5. Egy halomban elhelyezett 11 db kőeszköz a 2. sz. csontváz bal karja mellől:⁴

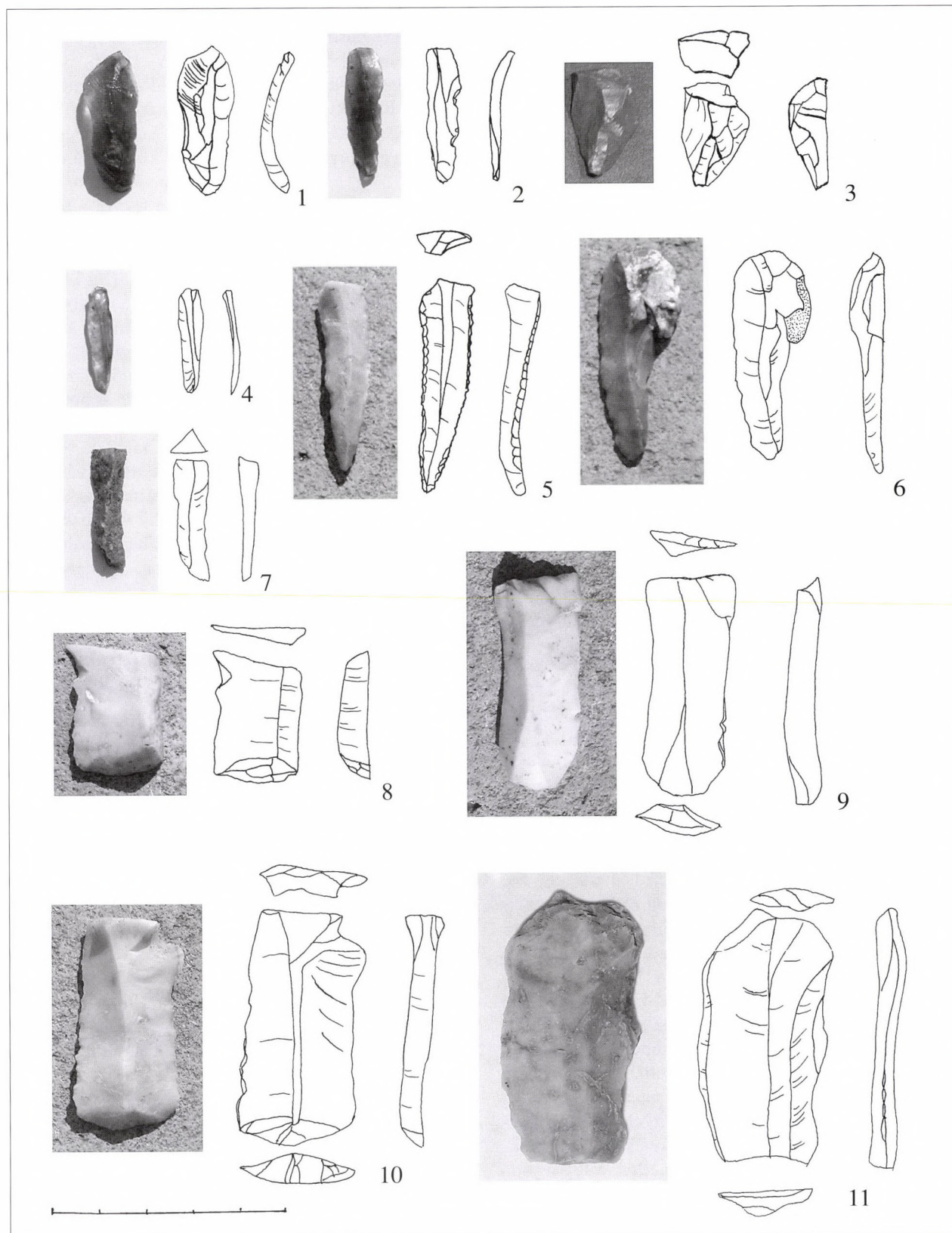

4. kép Szentistván-Mádi rét, a 25. sír kerámia mellékletei
Fig. 4. Szentistván-Mád field, grave no. 25 pottery furniture

5. kép Szentistván-Mádi rét, 1–4: kerámia töredékek a sír betöltéséből; 5–6: kerámia töredékek a csontok alól
Fig. 5. Szentistván-Mád field, 1–4: ceramic shards from the filling of the grave; 5–6: pottery fragments from under the bones

- ívelt hátú, teljes mikropenge, kúpos pengemagkőről kárpáti 1. (szlovák) obszidián, 30x11x3 mm (6. kép 1)
- ívelt hátú, teljes mikropenge, kúpos pengemagkőről kárpáti 1. (szlovák) obszidián, 26x8x2 mm (6. kép 2)
- mikromagkő, vörös jáspis, 22x13x9 mm (6. kép 3)
- ívelt hátú, teljes mikropenge, kúpos pengemagkőről kárpáti 1. (szlovák) obszidián, 25x7x1 mm (6. kép 4)
- fúróhegy, két szélén végigfutó tompító retussal, egyéb/általános limnokvarcit, kékesfehér, kalcedon szerű, 41x11x5 mm (6. kép 5)
- fúróhegy, nyeles, egyéb/általános limnokvarcit sárgásbarna, foltosan áttetsző, fehér opálfázissal, 44x16x7 mm (6. kép 6)
- trapéz alakú, nyélpöckös csonkított kés, egyéb/általános limnokvarcit sárgásfehér, sárga mintázattal, 26x18x6 mm (6. kép 8)
- kés jellegű penge egyéb/általános limnokvarcit fehér, szélén fényben áttetsző, 47x16x6 mm (6. kép 9)
- zömök egyéb/általános limnokvarcit piszkosfehér, növénymaradványos, 55x25x5 mm (6. kép 11)

6. kép 1–11: Szentistván-Mádi rét sírjának kőszköz mellékletei
 Fig. 6. 1–11: Szentistván-Mád field, stone furniture from the grave

- pengevakaró, nyélpöckös a bázis mellett; laterális él kopott, egyéb/általános limnokvarcit sárgásfehér, szélén fényben áttetsző, 50x24x6 mm (6. kép 10)
- kisméretű, háromszög átmetszetű retusálatlan szilánk, limnokvarcit. 27x8x4 mm (6. kép 7)

*Egyéb mellékletek a sír betöltéséből, a csontvázak alól:*⁵ vörös égetésű, durva, kavicsal soványított edény, díszítetlen oldaltöredéke (5. kép 1); kívül vörös, belül szürkére égetett, homokos soványítású, finomabb kidolgozású edény díszítetlen oldaltöredéke (5. kép 2); kívül vörös, belül fekete, tört kerámiával, kavicsal soványított edény díszítetlen oldaltöredéke (5. kép 3); szürke, kívül fényes felületű, finomabb kivitelű edény díszítetlen oldaltöredéke (5. kép 4); tejesköcsög alakú edény füle, vörösre égetett, kavicsos soványítású, durva kivitelű (5. kép 5); vörös égetésű, kavicsos soványítású, durva felületű edény díszítetlen oldaltöredéke (5. kép 6).

A temetkezés kulturális besorolása

A sírban található két ép tejesköcsög alakú edény alapján a temetkezés nagy valószínűséggel sorolható a középső rézkori bodrogkeresztúri kultúra időszakába. Borsod-Abaúj-Zemplén megye területéről, a névadó lelőhelyen kívül⁶ több hasonló korú temetőt is ismerünk.⁷ Legújabban Patay Róbert Mezőkövesd, Patakra járó-dűlőn folytatott ásatásokat, ahol a bodrogkeresztúri kultúra 6 sírját és a hunyadihalmi kultúra objektumait tárta fel (PATAY R. 2004).

A bodrogkeresztúri kultúra temetkezéseiről Patay Pál és Bognár-Kutzián Ida összefoglalásai nyomán kaphatunk átfogó képet (PATAY 1961, 1974, *ibid.* 1978a, *ibid.* 1978b; BOGNÁR–KUTZIÁN 1963). A sírok általában négyyszögletes, lekerekített sarkú sírgödörben találhatók, átlagos méretük 125 x 80 cm, bár Polgár-Basatanyán ennél nagyobbak (138 x 85 cm) is előfordulnak. A halottakat szigorú rítus szerint zsugorítva, a férfiakat jobb-, a nőket baloldalukra fordítva temették el. A sírok tájolására a K–Ny-i irány a jellemző, ettől való eltérés (Ny–K-i) az Alföld É-i vidékén ismert (Jászberény-Borsóhalma, Polgár-Basatanya, Tiszavalk-Kenderföld). A mellékletadás szokásánál megfigyelhető, hogy a nők általában több edényt kapnak: legjellemzőbb az ún. tejesköcsög alakú edény, melyet általában a fej környékén, vagy közvetlenül mellette helyeznek el. A kovakés a férfisírokban általános, főként a koponya mellett, vagy a jobb kéz közelében, esetleg a medence mögött. Előfordul egynél több kés is, ilyenkor vagy a koponya mellé és a könyökhöz kerülnek (PATAY 1978b, Tiszavalk-Tetes, 19. sír), vagy mindkettő a koponya mellé. Tisza-

valk-Tetesről ismert egy négy darab kőkést tartalmazó sír (11. sír), három a koponya alá csúsztva, egy pedig a könyök mellől került elő (PATAY 1978b, 36, 17. kép). Jellemző még a gyakran obszidiánból, ritkán általános limnokvarcitból készült, háromszög alakú, gondosan retusált nyílhegyek sírba helyezése, ezeket általában a hát mögött vagy a térdek közelében fordulnak elő.

A szentistváni lelőhely közelében fekvő, – fentebb már említett – Mezőkövesd, Patakra járó-dűlőn feltárt bodrogkeresztúri 6 sír közül egy hármastemetkezést (4/a sír) feltétlenül ki kell emelnünk (PATAY R. 2004, 6. kép). Itt a szabálytalan alakú sírgödörben jobb oldalára fektetett, zsugorított csontváz mellett, két gyermek jobb oldalra fordított, zsugorított, szorosan egymás mellé fektetett váza került elő, viszonylag szegény melléklettel: mindkét gyermek kapott egy-egy edényt, illetve a felnőtt férfi fölött, a sír DNy-i felében egy kis obszidián szilánkot találtak. Tájékozás tekintetében egyedül ennél a sírnál tettek kivételt, és tértek el a bodrogkeresztúri kultúrára egyébként egységesen jellemző K–Ny-i iránytól.⁸ A másik 5 sírral ellentétben ugyanis ebben az esetben a halottakat DNy–ÉK irányban fektették a sírba, hasonlóan, a szentistváni magányos sírban lévőkhöz.

A kettős, ill. hármastemetkezéseket illetően sem kor, sem nem szerint nem lehet rendszert megállapítani. Polgár-Basatanyán a 156 sírből 7 többszörös temetkezést tártak fel, ebből kettőt a kora rézkori, ötöt a javaréz kori idősakba soroltak. A tiszapolgári kultúrába sorolható sírok esetében egy nő és egy gyermek (13. sír), illetve egy férfi, és két kisgyermek közös temetkezése (35. sír) került elő. Szintén gyermek és felnőtt közös csontvázát rejtette a 107. és 130. sír (BOGNÁR–Kutzián 1963, 369).

Kiskörösön egy felnőtt férfit temettek el gyermekével (8–9. sír) vagy párhuzamosan egymás mellett, vagy arccal–háttal egymásnak (a kiskörösi gyermek a férfi lábára ferdén feküdt). Pusztaiadvánházán az 5. számú sírban egy kettős temetkezés felett 10 cm-rel egy kisgyerek csontváza feküdt, míg a Polgár-Basatanya 101. sírjában egy férfi–nő–gyermek hármastemetkezést tártak fel (BOGNÁR–KUTZIÁN 1963, 175–177; PATAY 1974, 40). Patay Pál minden esetben az egyidejű elhalálózással magyarázza a közös temetkezést. A szentistváni többszörös sír esetében nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy kettő illetve háromszoros temetkezésről van-e szó. A harmadik egyént képviselő csontmaradványok minden bizonytalannal felnőtt korú egyéntől származnak, ebben tehát eltér a fent ismertetett többszörös temetkezésektől, ahol a harmadik, sőt, sokszor a második egyén is gyermek.

Kerámia

A szentistváni sír betöltésében a meghatározott mellékletekhez nem köthető cseréptöredékeket (5. kép 1-6.) találtunk. Ezek mind anyagukban, mint kivitelezésükben eltérnek a sírba helyezett edényektől. Patay Pál megfigyelése szerint a sírok betöltéséből előkerülő cseréptöredékek a csontváz fölött 25-40 cm-rel általában nagyobb méretű edények töredékei, melyek össze nem illeszthetők, ki nem egészíthetők, sokszor több különböző típust képviselnek. Véleménye szerint ezeket szándékosan teszik a földbe a betemetéskor (Fényeslitke, Polgár-Basatanya, Magyarhomorog-Könyadomb, PATAY 1974, 39).

A 2. és 4. sz. mellékletként előkerült tejesköcsög alakú edények (4. kép 2, 4) nem emlékeztetnek a bodrogkeresztúri kultúra klasszikusnak mondott, szűk nyakú, közvetlenül a perem alól induló, egymással szemben elhelyezett bütyökfülekkel ellátott, megnyúlt gömbös testű, alsó harmadában hangsúlyos tejesköcsög alakú edényére, mely a kultúra talán legfontosabb, legáltalánosabb típusa. A szentistváni edények füle ugyan a perem alatt indul, de profiljuk korántsem olyan megnyúlt, sokkal inkább gömbölyded, formailag inkább a tiszapolgári kultúra hagyatékának tekinthető (PATAY 1975, 228). A 2. sz. melléklet jó formai párhuzama lehet a tiszapolgári temető 62. sírjából származó füles korsó, melyet a szerző a tiszapolgári kultúrába sorol (BOGNÁR-KUTZIÁN 1963, LV. t. 4).

Patay Pál a magyarhomorogi temető anyagának értékelésekor rámutatott arra, hogy a bodrogkeresztúri kultúra korai szakaszában a tejesköcsög alakú edény formai előzményének is tekinthető, általa „füles korsónak” nevezett edények sírba tétele a jellemző, mely erősen magán hordozza a tiszapolgári kultúra vonásait (PATAY 1975, 233–238). A szentistváni edények esetében a forma, nevezetesen a has gömbölydedsége, illetve a vállak hangsúlyozottsága kifejezetten tiszapolgári vonás, ellenben a fülek – bár hegyesedők ugyan –, nem a váll és a nyak találkozásánál helyezkednek el, hanem közvetlenül a perem alól indulnak, ami már a bodrogkeresztúri kultúra irányába mutat. Hasonló edényformákat találunk Füzesabony-Pusztaszikszón, melyet a kutatás átmeneti formának tart a tiszapolgári és bodrogkeresztúri kultúra között. (SZ. KÁLLAY 1990). Mindezek alapján átmeneti formának tarthatjuk őket (PATAY 1975, 228, 233–238).

Az 1. sz. melléklet, a kónikus aljtöredék (4. kép 1) minden bizonnyal egy hasonló kidolgozású tejesköcsög alakú edényhez tartozhatott. A behúzott peremű, nagyméretű tál (4. kép 3) formai párhuzamait a Ludanice kultúra anyagában találjuk meg, ritkán

előfordulnak a bodrogkeresztúri kultúrában is (SZ. KÁLLAY 1990).

Kőeszközök

A szentistváni sír talán legérdekesebb része az egy halomban elhelyezett kőeszköz-készlet, melyet a 2. sz. csontváz, a férfi mellett, a bal karja közelében helyeztek el, minden bizonnyal egy bőrből, vagy egyéb szerves anyagból készült tarsolyban (6. kép 1–11). A kőeszközök, nem csak az eltérő nyersanyagukban (az obszidiántól a vörös jáspison keresztül az általánosan előforduló limnokvarcitig), de megmunkálásukban is nagy változatosságot mutatnak. Három obszidián mikropenge (6. kép 1–2, 4), egy tompító retussal ellátott, és egy retusálatlan fűrőhegy (6. kép 5, 6), egy trapéz alakú pengevakaró (6. kép 8), egy kés jellegű penge (valószínű utólagosan átdolgozott kovakés töredéke, 6. kép 9), valamint két retusálatlan, közepes méretű penge tartozott az eltemetett férfi eszközkészletébe (6. kép 10–11).

Az övre akasztva hordott bőrtarsoly lehetőségét már B. Kutzián Ida is felvetette 1963-ban Tiszapolgárról írott összefoglaló munkájában (BOGNÁR-KUTZIÁN 1963, 323). Szerinte egy eszköznyélhez több kőeszköz tartozhatott, melyeket igény szerint váltogtattak a foglalatban, s ezek tárolására szolgált a tarsoly, melyet maguknál tartottak.

A kőkések ill. pengék 2–3-nál nagyobb számban történő sírba helyezése a tiszapolgári kultúra temetkezési rítusára jellemző (PATAY 1978, 47). A bodrogkeresztúri temetkezések esetében a kisméretű szilánkok helyett azonban sokkal jellemzőbb a nagy, szép kivitelezésű kovából készült hosszú penge „kőkés”, melyet viszonylag kötött rítus szerint főként a koponya közelébe (mellé, vagy alá), illetve a mellkas elé, a könyök mellé helyeztek.

A szentistváni temetkezés kőeszköz mellékleteinek párhuzamaként említhető a Tiszavalk-Tetesen feltárt 1. sír. Ebben a jobb oldalán zsugorított, K-Ny-i tájolású csontváz mellől számos kőeszközt tártak fel: a medencecsont vonalában (az egyén háta mögött) két obszidián nyílhegyet, egy korsó mellett a sír bal alsó sarkában két kovakés töredéket, a korsó melletti sarokban (ÉNy-i sarok) egy csomóban 13 db obszidián szilánkot, valamint 4. obszidián penge töredéket, 1 apró kovapengét, 2 kovapenge töredéket, 4 kovaszilánkot, 1 vakarót, 1 kova nyílhegyet (PATAY 1978B, 23, 2. ábra). Ugyaninnen, a 17. sírből szintén K-Ny-i tájolású, jobb oldalon zsugorított temetkezésben a koponyánál kovakést, a mellkas és a könyök között pedig 5 db kovapengét helyeztek el egy csomóba (PATAY 1978b 42, 26. kép).

Kronológia

A szentistváni magányos rézkori temetkezéseket főként a tejesköcsög alakú edények kelteznek a középső rézkorra, a bodrogkeresztúri kultúrán belül azonban nehéz pontosabban elhelyezni. A kultúra legkorábbi fázisát jelző tiszapolgári jegyek már nem figyelhetők meg egyértelműen az edényeken, hacsak nem a fülek hegyesedő profiljában, illetve abban, hogy a tejesköcsög-forma itt még nem kiforrott, megnyúlt, klasszikus bodrogkeresztúri típus, hanem annál kissé zömökebb, profiláltabb kivitelezésben jelenik meg.

A mezőkövesdi temető Patay R. szerint a bodrogkeresztúri kultúra klasszikus fázisába tartozik, bár is elismeri, hogy a 6. sírban talált sérült edényke formai jegyei a tiszapolgári kultúra örökségének tekinthetők (PATAY R. 2004, 41). A 4/a. sírban elhelyezett, lapos aljú csésze alsó harmadában lévő bütykök szintén a tiszapolgári fazekasság jellemzője (PATAY 1976, 235). Mivel itt már a hunyadihalmi kultúra megjelenésével is számolhatunk, sokkal valószínűbb, hogy a temető nagy része a bodrogkeresztúri kultúra kései, „B” fázisába tarozhat.

Patay Pál szerint a Magyarhomorogon (PATAY 1976), illetve Tiszavalk-Tetes lelőhelyen (PATAY 1978b, 1979), valamint Pusztaitvánházán (HILLENBRAND 1926; *ibid.* 1929) feltárt sírok egy része a bodrogkeresztúri kultúra legkorábbi, tiszapolgáriból átfajlódnak fázisát reprezentálják. A magyarhomorogi temető kapcsán tett megfigyelései szerint a korai fázisba tartozó sírok esetében a bodrogkeresztúri kultúra oly jellegzetes típusát, a tejesköcsögöt kissé eltérő edénytípussal helyettesítik: ez a köcsög szélesebb nyakú, a fülei pedig rendszerint az edény vállán ülnek, gyakran hegyesedők. A mellékletek között gyakori a fülekkel ellátott mély pohár, illetve a szintén füles nagyméretű korsó, a bikónikus tál, a fordított csonkakúp alakú csészék, valamint a gömbsüveg alakú edények négy bütyökkel ellátva (mint amilyen a mezőkövesdi 4/a sír 2. sz. melléklete) (PATAY 1976, 235; PATAY 1979, 47–78). A tárgyalt edénytípusok kronológiai elkülönítését indokolja két sír szuperpozíciója a magyarhomorogi temetőben. Az L. sz. sír halottját ugyanis félig a LVI. sz. fölé temették, melybe vállán elhelyezett fülekkel ellátott tejesköcsögöt és bikónikus tálat helyeztek, míg az előbbi mellékletét két tejesköcsög és egy javaréz kori típust képviselő csésze alkotta (PATAY 1975, 235).

Patay Pál az átmeneti horizontba sorolja a hajdúszoboszlói 1. és 2. sz. sírokat, a Tiszakeszin talált 2. sírt, mely a Kónyadomb déli részének közepén található sírokkal mutat párhuzamot (PATAY 1975, 239). A szentistváni sírban talált 11 kőeszköz szintén a

tiszapolgári kultúra rítusára jellemző, s párhuzamát a tiszavalk-tetesi temető 1. sírjában találjuk meg, melyet Patay Pál szintén az átmeneti periódusba sorol (PATAY 1978b, 41).

Összegzés

A Szentistván-Mádi réten feltárt többszörös temetkezés sok tekintetben mondható atipikusnak a bodrogkeresztúri kultúrán belül. A sír mellékletei közül elmaradt a klasszikus, négyzethalós díszítésű tejesköcsög alakú edény, a férfi nem kapott kőkést, illetve obszidián nyílhegyet, helyette azonban nagyobb kőeszköz készletet és tejesköcsögre emlékeztető edényeket helyeztek mellé a sírba. A fentebb ismertetett adatokat figyelembe véve a sír a bodrogkeresztúri kultúra azon átmeneti szakaszába tartozhat, melyet Patay Pál a magyarhomorogi és tiszavalki temetők alapján felvázolt (PATAY 1975, *ibid.* 1978).

A tiszapolgári kultúrának bodrogkeresztúri kultúrába való átalakulását képviselő átmeneti fázisa kevés temetőben állapítható meg, Patay Pál ide sorolja a Hajdúszoboszlón feltárt 1. és 2. sírokat, Tiszakesziről az 1., 2., 5. sírokat, Szentes-Kistókérről az 1., 4., 10. sírokat, illetve Pusztaitvánházáról a 17. és 31. sírokat, főként az edényeken előforduló 4 bütyök alapján. A magyarhomorogi temető kapcsán megjegyzi, hogy az a polgár-basatanyai temető bodrogkeresztúri kultúrához tartozó, annak késői szakaszát kezdő temetőrészelete előtt szűnhetett meg (PATAY 1975, 239.), vagyis – a Polgár-Basatanyán hiányzó –, tiszapolgári–bodrogkeresztúri kultúra közötti átalakulási fázist képviseli a déli temetőrészeletével.

A szentistváni sír esetében a tejesköcsög alakú edények a Patay P. által átmeneti időszakot fémjelző „füles korsók” típusát képviselik, de azoktól eltérnek a fülek elhelyezésében, mivel nem a vállon, hanem a perem alatt található. Legjobb párhuzamukat mégis a tiszapolgári kultúrába sorolt polgár-basatanyai temető 62. sírjában találtuk meg. A tiszapolgári kultúrára jellemző nagy mennyiségű mellékletadást Szentistvánon nem tapasztalhattuk, ugyanakkor kora-rézkori jellegzetesség a halott mellé elhelyezett kőeszköz készlet. Mivel semmi egyéb, kronológiai támpontot nyújtó típusjegy, illetve objektum nem került elő a lelőhelyről, mindössze a kerámia formai és tipológiai jegyei alapján sorolhatjuk a sírt az átmeneti fázisba.

Tekintettel a nemrégiben publikált, Mezőkövesdi határában feltárt javaréz kori temetőrészeletre, valamint az újonnan előkerült magányos sírra Mádi rétről, remélhető, hogy a kutatás számára hamarosan lehetőség nyílik a kora és középső rézkor átmeneti periódusának további adatokkal való pontosítására.

Jegyzetek

- 1 A Mezőkövesd-Patakra járó dűlői ásatáson Veres János személyesen is részt vett, s a szerzők ezúton is köszönik Patay Róbertnek, hogy mindezen túl hasznos észrevételeivel is segítette munkájukat.
- 2 Az antropológia vizsgálatot a Herman Ottó Múzeum munkatársa, Kővári Ivett végezte, kinek ezúton is köszönjük szakmai segítségét.
- 3 Mivel a humuszolás az ásatásvezető felügyelete alatt zajlott, a sír magasabban fekvő csontjait valószínűleg az eredetileg mezőgazdasági területként hasznosított telken végzett földmunkák során szánhatták el.
- 4 A kőeszközök vizsgálatát T. Bíró Katalin végezte el, segítségét ezúton szeretnénk megköszönni.
- 5 A mellékletek vizsgálata során megállapítottuk, hogy azok nem képezték a sírhoz tartozó, önálló melléklet-számmal ellátott edények részét, tehát vagy a sír földjébe szórt cserepekről, vagy más, a sírba tett, és megsemmisült edénymellékletek részeiről lehet szó.
- 6 BELLA L. A bodrogkeresztúri eneolithkori temető, RTÉ 1(1923) 7–18, BANNER J. A magyarországi zsugorított temetkezések Dolg III (1927) 27–29., PATAY P. A bodrogkeresztúri kultúra temetői, RégFüz 1961.
- 7 Bodrogkeresztúr (ld. 6. jegyzet), Tiszapolgár-Basatanya (B. KUTZIÁN 1963), Tiszakeszi (PATAY 1957), Tiszavalk (PATAY 1978a).
- 8 Ellentétes irányú, Ny-K-i tájolás leginkább az Alföld É-i peremvidékén, illetve a Tisza középső folyása mentén jellemző (PATAY 1974, 36).

IRODALOM

BANNER 1927	BANNER J., <i>A magyarországi zsugorított temetkezések</i> . – Die in Ungarn gefundenen Hockergräber. Dolg III (1927) 1–122.
BELLA 1923	BELLA L., A bodrogkeresztúri eneoolithkori temető. RTÉ 1 (1923) 7–18.
BOGNÁR-KUTZIÁN 1963	I. BOGNÁ-KUTZIÁN, <i>The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya</i> . ArchHung XLII. Budapest 1963.
HILLEBRANDT 1926	J. HILLEBRANDT, <i>Das kupferzeitliche Gräberfeld von Pusztaistvánháza bei Kunszentmárton</i> . WPZ XIII (1926) 27–37.
HILLEBRANDT 1929	J. HILLEBRANDT, <i>Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztaistvánháza</i> . ArchHung IV. Budapest 1929.
PATAY 1957	PATAY P., <i>Rézkori temető Tiszakeszin</i> . HOMÉ I (1957) 31–44.
PATAY 1961	PATAY P., <i>A bodrogkeresztúri kultúra temetői</i> . – Die Gräberfelder der Bodrogkeresztúr Kultur. RégFüz Ser. II. 10. Budapest 1961.
PATAY 1974	P. PATAY, <i>Die Bodrogkeresztúr Kultur</i> . BRGK 1974, 1–73.
PATAY 1975	PATAY P., <i>A magyarhomorogi rézkori temető</i> . – Das kupferzeitliche Gräberfeld von Magyarhomorog. DMÉ 1975 (1976) 173–254.
PATAY 1978a	P. PATAY, <i>Das kupferzeitliche Gräberfeld von Tiszavalk-Kenderföld</i> . Fontes ArchHung Budapest 1978.
PATAY 1978b	PATAY P., <i>A Tiszavalk-tetesi rézkori temető és telep I</i> . – Kupferzeitliches Gräberfeld und Siedlung von Tiszavalk-Tetes I. FolArch XXIX (1978) 21–58.
PATAY 1979	PATAY P., <i>A Tiszavalk-tetesi rézkori temető és telep II–III</i> . – Kupferzeitliches Gräberfeld und Siedlung von Tiszavalk-Tetes II–III. FolArch XXX (1979) 27–53.
PATAY 2004	PATAY R., <i>Középső rézkori temetkezések és telepnyom Mezőkövesd, Patakra járó-dűlőből</i> . – Mittelkupferzeitliche Gräber und Siedlungsrest in Mezőkövesd. HOMÉ XLIII (2004) 33–58.
SZ. KÁLLAY 1990	SZ. KÁLLAY Á., <i>Rézkori áldozati leletgyűttes Füzesabony határában</i> . – Kupferzeitlicher Opferfundkomplex in der Gemarkung von Füzesabony. Agria XXIV (1990) 21–50.

DOUBLE BURIAL IN THE SZENTISTVÁN-MÁDI FIELD IN THE MIDDLE COPPER AGE

Extract

While building the MOL product pipe-line between Tiszapalkonya and Százhalombatta in 2005–2006, excavations were carried out at 32 archaeological sites by associates of the Herman Ottó Museum in southern Borsod. In the Szentistván-Mádi meadow (MOL site 24) a Sarmatian and an Árpád-Age cemetery, a few garbage pits from the early Bronze Age and a double burial site from the Middle Copper Age (Bodrogkeresztúr culture) were unearthed. Apart from the rich grave furniture of pottery and stone tools, as well as the peculiar rite typical of the early phase of the Middle Copper Age, the double burial has special significance because it is about 2 km away from the published Mezőkövesd-Patakra járó-dűlő cemetery (PATAY R. 2004) to which it is apparently related.

The two skeletons buried in contracted position lying on their right in SW-NE and W-E directions had 4 vessels buried with them (Fig. 4, 5), and next to the male skeleton no. 2 a heap of stone tools was also found placed near his left arm, presumably in a bag made of some organic material, possibly leather (Fig. 6. 1–11). The buried man's toolkit included three obsidian micro-blades (Fig. 6. 1–2, 4), a blunted and unretouched borer (Fig. 6. 5, 6), a trapezoid blade scraper (Fig. 6. 8), a knife-like blade (subsequently reworked flintstone and fragment? Fig. 6. 9) and two middle-sized unretouched blades (Fig. 6. 10–11).

The solitary Copper Age burial site at Szentistván is primarily dated by vessels milk-jug shaped vessel to the Middle Copper Age, but within the Bodrogkeresztúr culture it is difficult to define it more precisely. The Tiszapolgár marks characterising the earliest phase of the culture are no longer unambiguous on the vessels except in the pointed profile of the handles and perhaps in the fact that the milk-jug shape itself is not yet the mature typically elongated classical Bodrogkeresztúr type but stumpier with a more pregnant profile.

The solitary double grave of the Middle Copper Age excavated in the Szentistván-Mádi field represents a transitional phase of the Bodrogkeresztúr culture which Pál Patay outlined on the basis of the cemeteries in Magyarhomorog and Tiszavalk (PATAY 1975, 1978), consequently it must belong to an earlier phase than the classical Bodrogkeresztúr cemetery of Mezőkövesd-Patakra járó-dűlő.

In view of the classical Copper Age cemetery detail from the edge of Mezőkövesd published not long ago and the recently found solitary grave in the Mádi field, there is hope that research will soon obtain further data to define more precisely the transitional period between the early and the middle phases of the Copper Age.

É. Selján
Herman Ottó Múzeum
Miskolc Pf. 4
H-3501
seljaneva@gmail.hu

J. Veres
Herman Ottó Múzeum
Miskolc Pf. 4
H-3501
veresj@hermuz.hu